

TIN TURKOVIĆ

**Asistent na Odsjeku za povijest umjetnosti
Filozofskog fakulteta u Zagrebu**

**PRIKAZI GRADOVA NA PEUTINGEROVOJ
KARTI I RAZVOJ URBANOG PEJZAŽA NA
PODRUČJU HRVATSKE IZMEĐU ANTIKE I
SREDNJEGA VIJEKA
disertacija**

Mentor: dr. sc. Miljenko Jurković

**Disertacija obranjena 30. travnja 2010. na
Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu,
pred povjerenstvom u sastavu:
akademik Igor Fisković, red. prof.
dr. sc. Nikola Jakšić, red. prof. u miru
dr. sc. Miljenko Jurković, red. prof.
dr. sc. Bruna Kuntić Makvić, red. prof.
dr. sc. Dino Miličević, doc. (predsjednik)**

SAŽETAK

Predmet disertacije je kartografsko djelo *Codex Vindobonensis 324*, poznatije pod nazivom Peutingerova karta. Taj iscrpan slikani itinerarij je djelo čiji se naslov zatiče u nepreglednom mnoštvu radova na svim europskim i neeuropskim jezicima. Karta je poslužila kao izvor za ubikaciju lokaliteta ili za razjašnjavanje njihova geografskog položaja znanstvenicima s područja povijesnih znanosti svih nacionalnosti kroz protekla četiri stoljeća. Geografski podaci zabilježeni na njoj rekonstruirani su za široki raspon različitih namjena: od rekonstrukcije regionalnih segmenata rimske prometne mreže, preko rekonstrukcija uloge i značenja pojedinih antičkih i kasnoantičkih urbanih središta, do jednostavnih potvrda postojanja određenih lokaliteta u antičkom i kasnoantičkom urbanom pejzažu.

Jedanaest segmenata karte, koji se danas čuvaju u Nacionalnoj knjižnici u Beču, čine cjelinu dugačku čak 6,75 metara i visoku 33 centimetra. Uz iskrivljene stvarnih zemljopisnih proporcija kontinenata i manjih geografskih cjelina uvjetovano dimenzijama karte, to jedinstveno kartografsko djelo prikazuje područje od Kine i Šri Lanke na istoku do Britanije i atlantske obale na zapadu, obuhvaćajući dakako

svu prostoru koji se nalaze uz Mediteran, uključujući sjevernu Afriku. Karta prikazuje čitav svijet koji je rimska civilizacija poznavala tijekom prve polovine prvoga milenija. Oko 3 500 naziva gradova, putnih postaja, rijeka, planina, otoka, naroda i naziva pokrajina zabilježeno je na karti.

Peutingerova karta kao povijesni izvor ostala je uvelike neiskorištena pri izučavanju povijesne geografije na području današnje Republike Hrvatske. Hrvatski su istraživači u najvećem broju slučajeva zemljopisne i topografske podatke koje donosi, uspoređivali s podacima zabilježenima u drugim antičkim i kasnoantičkim itinerarijima. Međutim, sve su se usporedbe morale zadržati na razini konstatacije sličnosti i različitosti među podacima zabilježenima u pisanim izvorima i onima što ih zatičemo na Peutingerovoj karti. Naime, dvije su ključne prepreke spriječile suštinsko razumijevanje i čitanje sadržaja karte.

Nesumnjivo je najsnažnija prepreka učinkovitijem iskorištavanju Peutingerove karte bila dvojba oko njene datacije. Starije generacije istraživača (i neki suvremeni) spremno su ponavljali pretpostavku da je Peutingerova kopija karte nastala tijekom zrelog ili kasnog srednjeg vijeka, kao preslika antičke ili kasnoantičke karte. Tek se u posljednjih nekoliko desetljeća, inspirirana zapažanjima H. Lieba, snažnije afirmirala hipoteza o postojanju ranosrednjovjekovne preslike kasnoantičkog izvornika koja se nalazila u knjižnici opatije u Reichenauu 821./822. godine. Međutim, istraživači skloni takvoj dataciji nisu podastrili čvrste argumente koji bi joj govorili u prilog. No, ukazali su da se nedvojbeno radi o djelu proisteklom iz kasnoantičke horografske tradicije prikazivanja poznatog svijeta. Istraživanje na kojem se zasniva disertacija, usmjereno na ikonografsku analizu triju figuralnih prikaza i upotrijebljenog znakovnog jezika, te analizu topografskog sadržaja karte, jednoznačno potvrđuje da je *Codex Vindobonensis 324* nastao upravo u ranom srednjem vijeku i to, najvjerojatnije, oko 800. godine u okrilju karolinške carske propagande.

Analiza topografskog sadržaja upućuje da je predložak prema kojem je ranosrednjovjekovna karta nastala bio načinjen u doba cara Teodozija II., kao dio pripremnih radova za izradu Teodozijevog Zakonika. No, najznačajnija se otkrića tiču slijeda po kojem je sadržaj Peutingerove kopije nastajao.

Ona je nesumnjivo proizvod mnoštva ruku, koje su sadržaj dopunjavale u skladu s kartografskim konvencijama različitih i kronološki relativno daleko udaljenih razdoblja. Većina kartografskih znakova što se na njoj nalaze mogu se pripisati prvoj, karolinškoj fazi nastanka Peutingerove karte, dok se druge faze može usporediti isključivo sa znakovnim jezikom kojim se izražavala zrelo i kasnosrednjovjekovna kartografija i numizmatika. U tom smislu, zaključak je disertacije da je karta slojevito djelo u koje je utkano više jasno raspoznatljivih kartografskih konvencija.

Druga značajna prepreka čitanju sadržaja karte bilo je i neriješeno pitanje njene namjene. Tijekom proteklih dvaju stoljeća uvriježila se pretpostavka da se radi o itinerarijskom djelu čija je prvenstvena svrha bila uprizoriti rimsku cestovnu mrežu. Tezu su posebno iscrpno elaborirali A. i M. Levi držeći da je na njoj prikazan *cursus publicus* sa svom infrastrukturom što ju je rabila ta rimska služba. Međutim, recentna istraživanja R. Talberta i njegovog tima, temeljena na metodi analitičke dekonstrukcije karte i translacije topografskih podataka u GIS, ukazala su na neutilitarnost karte čija je zemljopisna egzaktnost mjestimično žrtvovana poradi dekorativnog dojma. No, kako je pokazano u disertaciji, oba su pristupa (i Talbertov i Levijevih) na određeni način manjkava, budući da se ovo slojevito kartografsko djelo nipošto ne može sagledavati iz perspektive suvremene egzaktne kartografije i GIS-a, niti se njegova svrha može proniknuti na temelju tek jednog od elemenata bogatog prikaza ekumene – linija cesti.

Pomnija analiza slikovnog i tekstualnog dijela karte pokazala je da su u kartu ugrađena oba aspekta – utilitarni i dekorativni, te da ona uistinu pripada tradiciji antičkih i kasnoantičkih panoramskih karata.

Na temelju tih zaključaka o dataciji i namjeni karte u disertaciji ponuđena je interpretacija prikaza urbanog pejzaža s područja Dalmacije, Istre, Panonije Savije i Druge Panonije te demonstrirana logika po kojoj je karta sazdana. ✕